

Μία παράσταση, δύο όπερες, μία σχολή “Cavalleria Rusticana” και “Pagliacci”

Υπάρχει η λανθασμένη άποψη ότι η λυρική έκφραση του **βερισμού** (Verisme) περιλαμβάνει τις επί μία περίπου δεκαπενταετία (1890-1904) μουσικές δημιουργίες μιας πλειάδας “μεγάλων” (Giordano, Cilea, Leoncavallo, Mascagni) αλλά και “μικρών” (Bossi, Spinelli κ.ά.) ιταλών μουσουργών. Η άποψη αυτή φαίνεται να αγνοεί ότι το μουσικό αυτό ρεύμα δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η λυρική έκφραση ενός ιταλικού φιλολογικού ρεύματος με πολλά στοιχεία από το γαλλικό **νατουραλισμό** που άνθισε λίγο πριν από αυτόν, αφήνοντας αριστουργήματα του γραπτού και του λυρικού λόγου.

Ουσιαστικά ο **βερισμός** εντάσσεται στη μεγάλη ενότητα του **τραγικού ρεαλισμού** που ξεκίνησε τα μέσα του 19^{ου} αιώνα από τη Ρωσία για να περάσει πολύ γρήγορα τα σύνορα αυτής της μεγάλης χώρας και να επηρεάσει τη σκέψη μεγάλων της λογοτεχνίας και της σύνθεσης στη Γαλλία, Γερμανία, Αυστρία, αλλά και στην Ελλάδα.

Ο **βερισμός είναι, ουσιαστικά, η ποίηση της καθημερινότητας των λεγόμενων “απλών” ανθρώπων**, ο λυρισμός αντιηρώων χωρικών (“Cavalleria Rusticana”), μπουλουκτσίδων (“I Pagliacci”), φτωχών φοιτητών-καλλιτεχνών (“La Bohème”) σε αντίθεση με τον κλασικό ελιτισμό του Verdi (“Otello”, “Aida”, “Don Carlos”) και τις μεταφυσικές αλληγορίες του Wagner. Τα αριστουργήματα του βερισμού ακούμπησαν την ανθρώπινη ψυχή, όχι μόνο γιατί εκφράζανε αγωνίες, έρωτες, πάθη και μίση ανθρώπων απόλυτα ταυτισμένων με το σύνθημα κοινό των ιταλικών λυρικών θεάτρων, αλλά και γιατί επενδύθηκαν με μια μεγαλειώδη μουσική σύνθεση, στην οποία η σαφής βαγνερική επιρροή αδυνατεί

να καλύψει το έντονο στοιχείο του ρεαλισμού, που χαρακτηρίζει αυτή τη μοναδική μουσική σχολή.

Μήτρα του ιταλικού βερισμού ήταν, αναμφίβολα, η πνευματική και καλλιτεχνική αμφισβήτηση της εικοσαετίας 1860-1880, η οποία εκφράστηκε με το κίνημα των **Scapigliati** στη βόρεια Ιταλία (κυρίως το Μιλάνο), που απέρριπταν κάθε κονφορμισμό και θεοποιούσαν την ελεύθερη έμπνευση και δημιουργία σε όλα τα επίπεδα της πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής. Το μυθιστόρημα του Ερρίκου Μουρζέρ (Henri Murger) που εκδόθηκε το 1847, “**Scènes de la vie de Bohème**” μας δίδει όλο το φιλοσοφικό και κοινωνικό περιγράμμα αυτής της, πρωτοποριακής για την εποχή της, αντίληψης, που αναπτύχθηκε μέσα στις κοινωνικές αναζητήσεις της Εθνικής Ιταλικής “**Αναβίωσης**” (“Risorgimento”) όπως αποκλήθηκαν οι αγώνες για ενοποίηση του Ιταλικού Κράτους, που ξεκίνησαν στις αρχές του 19^{ου} αιώνα και ολοκληρώθηκαν το 1871 με το Γαλλοπρωσικό πόλεμο.

Κορυφαίες λυρικές εκφράσεις του βερισμού είναι οι όπερες “**I Pagliacci**” του Ruggero Leoncavallo και “**Cavalleria rusticana**” (“Αγροτικός ιπποτισμός”) του Pietro Mascagni, που συνηθίζεται να παίζονται μαζί και γιατί η χρονική τους διάρκεια το επιτρέπει, αλλά και γιατί θεωρούνται - και είναι - ένας πραγματικός ύμνος - αφιέρωμα στο βερισμό.

Με αυτές τις δύο όπερες επέλεξε εφέτος (2011) να ανοίξει την αυλαία του Φεστιβάλ Αθηνών, η Εθνική Λυρική Σκηνή.

Αν και χιλιοπαιγμένες παραμένουν πάντα ενδιαφέρουσες για το ευρύ κοινό, ακόμα και τους παλαιότερους που θυμούνται ιστορικές παραστάσεις όπως αυτή της περιόδου 1963-64 όταν ο πρόσφατα

Ο Ενρίκο Καρούζο ως Canio στους «Παλιάτσους»

εκλιπών **Τζων Μοδινός** “προλόγιζε” τους Παλιάτσους στα “Ολύμπια”, ο **Salvatore Puma** συγκλόνιζε τους θεατές - ακροατές με τον κλαυσιγέλω του “**Ridi pagliaccio**” και οι μεγάλες **Ζωή Βλαχοπούλου** και **Τάνια Τσαχουρίδου** υμνούσαν την ελευθερία των πουλιών με την άρια “**Lassu Stridono**”.

Λίγη ώρα νωρίτερα η μοναδική Santuzza της **Σούλας Γλαντζή** εκλιπαρούσε για μια ακόμα φορά τον Turiddu του **Νίκου Χατζηνικολάου** να γυρίσει κοντά της, εγκαταλείποντας το πάθος του για τη Lola που τον οδηγούσε στην καταστροφή που ήλθε, λίγο μετά, από το μαχαίρι του Alfio - **Κ.Δημητρακόπουλου**.

Άλλα, πιο πρόσφατα, μόλις το 2005 οι θεατές του φεστιβάλ Αθηνών είχαν την ευκαιρία να δουν στο Ηρώδειο κάποιους άλλους “Παλιάτσους” σκηνοθετημένους από το μεγαλύτερο ίσως σύγχρονο σκηνοθέτη όπερας τον **Franco Zeffirelli** και να απολαύσουν το θαυμάσιο δίδυμο Nedda-Canio από τις εξαιρετες φωνές της **Veronica Villaroel** και του **Alberto Cupido**.

Η “**Cavalleria Rusticana**” γράφτηκε από τον **Pieter Mascagni** σε λιμπρέτο των **Giovani Targioni Tozzetti** και **Guido Menasci**, οι οποίοι το εμπνεύστηκαν από ένα βιβλίο του **Giovanni Verga**.

Η όπερα πρωτοπαρουσιάσθηκε στις 17 Μαΐου 1890

στο θέατρο “Costanzi” της Ρώμης με το κορυφαίο ζευγάρι (και στη ζωή) λυρικών καλλιτεχνών, του **Roberto Stagno** στο ρόλο του Turiddu και της **Gemma Bellincioni** στο ρόλο της Santuzza. Ήταν τέτοια η επιτυχία αυτής της παράστασης που η όπερα όχι μόνο ξεκίνησε μια θριαμβευτική πορεία σε όλη την Ευρώπη και την Αμερική αλλά, μέχρι το 1945 που πέθανε ο συνθέτης της, αριθμούσε περισσότερες από 14.000 παραστάσεις μόνο στην Ιταλία.

Το έργο τραγουδήθηκε από όλους τους μεγάλους λυρικούς καλλιτέχνες του 20^{ου} αιώνα, ηχογραφήθηκε σε άπειρες εκτελέσεις, κινηματογραφήθηκε και αποτέλεσε μουσική επένδυση μεγάλων δημιουργιών της 7^{ης} τέχνης.

Η πλοκή διαδραματίζεται σ’ ένα χωριό της Σικελίας, κάποιο απόγευμα Κυριακής του Πάσχα.

Ο νεαρός **Turiddu** είναι σφοδρά ερωτευμένος με τη **Lola**, σύζυγο του πλούσιου **Alfio**, για χάρη της οποίας περιφρονεί την αρραβωνιαστικιά του **Santuzza**.

Η τελευταία, σε μια έξαρση της ζήλειας της, αποκαλύπτει στον Alfio την παράνομη σχέση της συζύγου του με το μνηστήρα της.

Η τιμή του Alfio έχει τρωθεί καίρια και μόνο το αίμα μπορεί να την αποκαταστήσει.

Καλεί τον Turiddu σε μυστική μονομαχία και τον σκοτώνει την ώρα που όλο το χωριό γιορτάζει το Απόγευμα της Αγάπης.

Στην τεράστια δισκογραφική αναπαραγωγή της όπερας επισημαίνουμε τη δεσπόζουσα θέση του Ελληνικού στοιχείου στο ρόλο της Santuzza με την **Maria Callas** (1953, διεύθυνση Tullio Serafin), την **Έλενα Σουλιώτη** (1966, επίσης διεύθυνση T.Serafin) και την **Αγνή Μπάλτσα** (1989, διεύθυνση Giuseppe Sinopoli).

Οι **Pagliacci** γράφτηκαν (μουσική και λιμπρέτο) από τον **Ruggero Leoncavallo** και παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά στις 21 Μαΐου 1892 στο Θέατρο “Dal Verme” του Μιλάνου, υπό τη διεύθυνση του **Arturo Toscanini** με Nedda - κολομπίνα την **Adelina Stehle**, Canio - παλιάτσο τον **Fiorello Giraud** και Tonio – ταντέο τον **Victor Maurel**.

Την ίδια χρονιά το έργο κατακτούσε το Λονδίνο με την ανεπανάληπτη Αυστραλέζα κολορατούρα **Nellie Melba**, που κυριολεκτικά οικοδόμησε το ρόλο της

Nedda και την επόμενη χρονιά ταξίδευε προς ένα νέο θρίαμβο πέραν του Ατλαντικού.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το 1907 οι Παλιάτσοι ήταν η πρώτη όπερα που ηχογραφήθηκε ολόκληρη, υπό την καθοδήγηση του ίδιου του συνθέτη της και με τον Πορτορικανό τενόρο **Antonio Paoli** στο ρόλο του Canio.

Το έργο ξεκινά με τον **“Πρόλογο”** του καμπούρη Tonio που αναγγέλλει μια παράσταση ενός περιπλανώμενου θιάσου της *“Commedia dell’ arte”* στον οποίο μετέχει και ο ίδιος.

Τονίζει, ιδιαίτερα πειστικά, ότι κάτω από τα αστεία κουστούμια των ηθοποιών υπάρχουν άνθρωποι με σάρκα και οστά και όσα διαδραματίζονται στη σκηνή δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα κομμάτι της ζωής όλων μας.

Ανήμερα της γιορτής της Παναγίας, το Δεκαπενταύγουστο, ένας θιάσος κωμικών καταφθάνει σ’ ένα χωριό της Καλαβρίας και ο επικεφαλής του **Canio** αναγγέλλει “μεγάλη παράσταση” για το ίδιο βράδυ.

Εκτός από τον Canio και τον Tonio στο θιάσο μετέχουν ακόμα η **Nedda**, σύζυγος του Canio και ο **Beppe**.

Ο Tonio είναι ερωτευμένος με τη Nedda και της το εκδηλώνει ορμητικά, αλλά αυτή τον απωθεί και τον ταπεινώνει.

Το ζευγάρι της πρώτης παρουσίασης της «Cavalleria Rusticana» Roberto Stango και Gemma Bellincioni

Ο Tonio ορκίζεται εκδίκηση και, όταν αργότερα η Nedda συναντιέται με τον εραστή της, χωρικό **Silvio** αυτός ειδοποιεί το σύζυγό της, ο οποίος συλλαμβάνει επ’ αυτοφώρω τους δυο εραστές, δε προφταίνει όμως το Silvio που τρέπεται σε φυγή.

Έξαλλος ο Canio ζητά από τη γυναίκα του να του πει το όνομα του εραστή της αλλά αυτή αρνείται.

Στη δεύτερη πράξη του έργου αρχίζει η παράσταση της κωμωδίας μπροστά στο κοινό, μέσα στο οποίο βρίσκεται και ο Silvio που έχει συμφωνήσει με τη Nedda να φύγουν μετά την παράσταση.

Η **Κολομπίνα** (Nedda) δέχεται τον εραστή της **Αρλεκίνο** (Beppe) στο σπίτι της, την ώρα που ο σύζυγός της **Παλιάτσος** (Canio) απουσιάζει, ενώ συγχρόνως απωθεί τις ερωτοτροπίες του **Ταντέο** (Tonio).

Ο Παλιάτσος γυρίζει ξαφνικά και η Κολομπίνα φυγαδεύει τον Αρλεκίνο και αντιστέκεται στις απειλές του συζύγου της ν’ αποκαλύψει τα’ όνομά του.

Ο Παλιάτσος-Canio όμως απειλεί πραγματικά την Κολομπίνα-Nedda για να μάθει τ’ όνομα του αληθινού εραστή της και όχι του Αρλεκίνου και, σε μια στιγμή παροξυσμού του πάθους του, τη σκοτώνει επί σκηνής πριν ο Silvio, που αποσπάται από τους θεατές και τρέχει να τη βοηθήσει, πέσει και αυτός νεκρός από το μαχαίρι του Canio ενώ ο Tonio αναφωνεί τον επίλογο με τη φράση **“La commedia è finite”**.

Η απόφαση της Εθνικής Λυρικής Σκηνής να επιλέξει αυτές τις δύο όπερες για να κάνει την φεινή (2011) έναρξη του Φεστιβάλ Αθηνών οδήγησε σε μια αξιοπρεπή παράσταση που έγινε απόλυτα αποδεκτή από το φιλόμουσο (Ελληνικό και ξένο) κοινό που έσπευσε να γεμίσει τις κερκίδες του Ηρώδειου και να απολαύσει τη θαυμάσια Santuzza της Ελληνογερμανίδας **Χαρίκλειας Μαυροπούλου** και τον εξάαιρετο Canio του Αμερικανού **Stuart Neill**, χωρίς να παραγνωρίζει την ποιότητα και των υπόλοιπων καλλιτεχνών αλλά και την εξαιρετη (όπως, εξάλλου, αναμενόταν) μουσική διεύθυνση του **Λουκά Καρυτινού** όπως και τη θετική συμβολή όλων των συντελεστών αυτής της επιτυχημένης παράστασης.

A. Καμμάς